

Forgó András

Az osztrák bencések és a magyarországi nagypolitika

A bécsi skót apátság adminisztrátorának jelentései
az 1764–1765. évi pozsonyi országgyűlésről¹

Az 1764–1765. évi országgyűlés a 18. század egyik kiemelkedő politikai eseménye volt, egyben Mária Terézia uralkodásának fordulópontja. Az itt szerzett keserű tapasztalatok után uralkodásának hátralévő tizenöt évében többé nem hívta egybe a magyar rendeket országos tanácskozásra, hanem rendeleti úton kormányozta az országot a magyar rendi dikasztériumok segítségével. Az országgyűlésről vagy annak egyes mozzanatairól számos egykorú feljegyzés készült. Ezek közé tartozik az a kutatás számára eddig ismeretlen néhány levél, amelyet a bécsi skót bencés apátság magyarországi adminisztrátora írt apátjának az országgyűlés megnyitása körüli hónapokban. E nem túl terjedelmes, de annál eredetibb hangvételű beszámolók segítségével képet alkothatunk arról, mi jutott el az osztrák bencések igazgatta, Buda melletti apátság falai közé a diéta politikai viharaiból, valamint megtudhatjuk, hogy mi foglalkoztatta leginkább a külhoni szerzeteseket az 1764. évi országos események közül. Ehhez először érdemes röviden áttekintenünk, hogy milyen körülmények között vette birtokba a bécsi skót monostor a magyarországi apátságot, hogy ezt követően a beszámolók lapjain megelevenedő két ügyön keresztül választ kaphassunk a feltett kérdésekre.

A bécsi skót bencés apátság és Magyarország

A 12. században eredetileg ír szerzetesek számára épült a bécsi „skótok” monostora, melynek legfőbb feladata a többi „skót” apátsághoz hasonlóan a Szentföldről hazatért zarándokok elszállásolása és pasztorálása volt. A 15. század elején az ír szerzeteseket németek váltották fel. Bár a konvent sokat szenvedett az 1679. évi pes-

¹ A dolgozat a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

tisjárvány és az 1683-as török ostrom idején, az apátság a század végére gazdaságilag megerősödött. Az apátok egyházi befolyását mutatja, hogy többüket bécsi segédpüspökké is kinevezték.² A kedvező gazdasági körülmények és az apátok jó kapcsolatai tették lehetővé, hogy a bécsi skót apátság a török kiűzése után magyarországi bencés apátsági birtokokhoz jusson az egykori telki apátság területén.

A Budától nem messze, nyugatra fekvő, Szent István királyról nevezett telki apátság pontos alapítási évszáma nem ismert. Első adatunk 1198-ból való, amikor III. Ince pápa azt kéri az esztergomi érsektől, hogy reformálja meg a monostort, mert az a szerzetesi fegyelem megbomlása miatt erkölcsi és anyagi tekintetben egyaránt romlásnak indult. Bár a rendezetlen állapotok miatt 1224-ben az is felmerült, hogy a konventet feloszlatják vagy a heiligenkreuzi ciszterci apátság alá rendelik, a fegyelem mégis helyreállhatott, mert Telkit a későbbi évtizedekben több birtokperben is bencés apátságként említik. Végül kegyurai elhagyták, és IV. László 1277-ben összes javaival együtt a Nyulak szigetén álló domonkos apácáknak adományozta, azzal a feltétellel, hogy Telkin továbbra is szolgáljanak szerzetesek, és ne szűnjék meg az istentisztelet. 1397-ben az apátságot az esztergomi érsekség joghatósága alatt álló monostorok között említik, 1455-ben pedig a kegyuraság terén következett be újabb változás: V. László a Garaiaknak adományozta Telkit. Hunyadi Mátyás 1465-ben az apátságot egyik legbuzgóbb diplomatájának, Sándor raguzai származású szerzetesnek adta, aki több más javadalommal együtt birtokolta Telkit. Újabb változást hozott az 1516. év, amikor II. Ulászló a Szent Márton-monostor (Pannonhalma) előjárójának adományozta Telkit a kegyurasággal együtt. Az ezután kinevezett apát hűségesküt is tett a pannonhalmi főapátnak. Buda elfoglalása után az apátság olyannyira elenyészett, hogy egy évszázad múlva már a pontos helye, sőt a neve is feledésbe merült: Pázmány Péter Gönc és Tékibánya közé tette, a pannonhalmi főapátok pedig 1649-től a Szent Keresztről nevezett telki apáti címet adományozták kegyúri joguk alapján. A helyzetet tovább bonyolította, hogy az uralkodó ettől függetlenül továbbra is adományozta a Szent Istvánról nevezett telki apáti címet. Mikor a század végén a főapáttól Torkos Imre pannonhalmi szerzetes nyerte el az apáti címet, ő az apátság egykori helyét az egri egyházmegyében kereste, és úgy vélte, hogy meg is találta a Fekete-Körös mentén Gyula, Borosjenő és Feketebátor között az egykori Zaránd megyének akkor már Arad megyéhez csatolt területén.³

Eközben azonban a bécsi skótok sem tétlenkedtek, és a Magyarországgal szomszédos több tartomány bencés, ciszterci és premontrei monostoraihoz hasonlóan ők is bejelentkeztek az egykor volt magyarországi szerzetesi birtokokra. Így 1700 elején Faber Sebestyén (Sebastian Faber) bécsi skót apát saját személyére el-

2 RAPP-FERENCZY (2002).

3 PRT XII. B 453–461.

nyerte I. Lipóttól a telki apátságot minden hozzá tartozó javaival együtt, 1702-ben pedig az uralkodó hozzájárult ahhoz, hogy a bécsi skót apátság „örök időkre” bekebelezze Telkit. Ami Torkos apátnak nem sikerült, azt elérték a skótok: felkutaták az apátsághoz tartozó falvakat, Telkit, Pátyot és az ekkor lakatlan Budajenőt, valamint Kozárom pusztát. Az adományozó oklevél a szokásos feltételeket tartalmazta: a külföldi monostornak fel kell építenie az elpusztult apátságot, meg kell szerveznie a szerzetesközösséget, és vissza kell szereznie az elveszett birtokokat. A magyarországi ügyintézés megkönnyítése érdekében a bécsi skótok Budán is vásároltak egy házat, a Várban, az Úri utca 47. szám alatt. Később megvásárolták a 64–65. számú házat is. Ez 1760-ban már biztosan a tulajdonukban volt.⁴

Az apátság megszerzésétől kezdve a bécsi szerzetesek legfőbb tevékenysége a birtokok visszaszerzésére és a gazdálkodás megindítására irányult, hogy az új apátság kitermelje az újjáépítéséhez szükséges összeget, és lehetőség szerint hasznót is hajtson anyakonventjének. A birtokok visszaszerzésénél az ilyenkor szokásos nehézségbe ütköztek: a török idők során összekuszálódott birtokviszonyok miatt az apátság vélt és valós birtokait idegen tulajdonosok tartották kezükben. Telkit, Budajenőt, Pátyot és Kozáromot 1698 óta báró Kurtz Ignác József budai kamarai adminisztrátor birtokolta. Ő csak sok huzavona után, Kollonich Lipót esztergomi érsek közbenjárására volt hajlandó lemondani róluk, kárpótlás fejében. A birtokok körüli pereskedések azonban később sem szűntek meg: az 1720-as években a Muslay család támadta meg a telki apátság birtokjogát Budajenőn, és még korábban két részre kellett osztani Pátyot az apátság és a Koháryak között.⁵

A magyarországi apátság megszerzése társadalmi kötelezettségeket is rótt a bécsi skót apátságra. Mivel birtokjogot szereztek az országban, így a rendiség sorai-
ba is be kellett tagozódniuk. A magyar országgyűlés 1687 óta több olyan törvényt is elfogadott, amely előírta, hogy az országban honosságot szerezni kívánó külföldiek ezer arany lefizetésével járuljanak hozzá a közszükségletekhez, valamint esküvel kötelezzék magukat a magyar törvények betartására.⁶ Ezután fontos joguk és egyben kötelességük volt az országgyűléseken történő megjelenés, akadályoztatás esetén pedig a követküldés; távolmaradásuk esetén még büntetésre is számíthattak.⁷ De nekik is érdekükben állt, hogy első kézből értesüljenek a diéta eseményeiről, mert ezek – mint később látni fogjuk – néha magyarországi tevékenységükre is közvetlen hatással voltak. Mivel az uralkodó az adománylevel szerint a telki apátságot a bécsi skótok mindenkori apátjának adta, ő vált Magyarországon birtokos-sá, és a honosítás megszerzése után a magyar rendi társadalom tagjává. Azt is tör-

4 BONOMI (1977), 9–10.

5 BONOMI (1977), 11–14.

6 1687. évi 26. tc.

7 Lásd az 1723. évi 7. tc-et.

vény szabta meg, hogy a magyarországi apáti cím birtokosaként az országgyűlés alsótábláján illette meg öt megjelenési jog.⁸ Valójában a magyarországi ügyeket kezdetül fogva adminisztrátor intézte, aki az apátság birtokain vagy Budán tartózkodott. Az országgyűlésre sem az apát utazott el Bécsből személyesen, hanem vagy az adminisztrátor, vagy egy világi nemes képviselte őt Pozsonyban, noha a diéta helyszíne Bécshez közelebb volt, mint a magyarországi apátsághoz.

Történetünk idején az apátságot P. Jacob Miksa (Maximilian Jacob) igazgatta, aki 1742-től szolgált Telkiben adminisztrátorként. 1766-ig egyedül felügyelt a magyarországi ügyekre, majd Fetzer Károly (Karl Fetzer) apát halála után utóda Szunkawicz Egyed (Ägidius Szunkawicz) személyében viceadminisztrátort is rendelt Telkibe. Emögött az új apátnak az adminisztrátorral szembeni elégedetlensége állt, ami végül oda vezetett, hogy 1780-ban P. Miksát leváltották az adminisztrátori tisztségről, és egy évvel később bekövetkezett haláláig csak a budai házakat igazgatta. Pedig ő volt az apátság legeredményesebb adminisztrátora: ő szerezte vissza végleg Budajenőt a Muslayaktól, majd több gazdasági épületet húzatott fel itt, Pátyon pedig kis templomot építtetett.⁹ Az országgyűlés 1764. évi összehívásakor azonban még ő igazgatta Telkit, így az ő feladata volt, hogy apátja diétai képviseletéről gondoskodjon.

Az 1764–1765. évi országgyűlés politikai viharai

A telki apátságnak az 1764–1765. évi pozsonyi országgyűléshez való viszonyáról P. Miksa jelentései segítségével alkothatunk képet. Az adminisztrátor 1764 júniusa és szeptembere között négy levelet küldött apátjának, amelyekben más ügyek említése mellett részletesen beszámol a diéta kezdeti szakaszáról.

Mária Terézia 1764. június 17-re hívta össze az országgyűlést, a hagyományokhoz híven Pozsonyba. A törvények négynapos határidőt szabtak a rendeknek a gyűlekezésre. Mivel abban az évben június 21-e úrnapja volt, ezért 22-én tartották az első ülésnapot, az alsótáblán Koller Ferenc személynök, a felsőtáblán Batthyány Lajos nádor elnöklétével. A rendek a szokásoknak megfelelően választott küldöttség útján hívták meg az uralkodót az országgyűlésre, aki július 3-án, a hagyományos ceremóniák közepette vonult be a városba. A királyi előterjesztések (propozíciók) kézhezvétele után a rendek július 5-én gyűltek össze ismét, ekkor mindnyájan együtt, úgynevezett vegyes ülésen (*sessio mixta*) vettek részt, hogy megismerhessék az előterjesztés szövegét. A tervek szerint az alsótábla július 9-én kezdte volna ennek részletes megtárgyalását. Ekkor azonban kipattant az országgyűlés történetének leg-

8 1608. évi k. u. I. tc.

9 BONOMI (1977), 23.

nagyobb botránya, a Kollár Ádám Ferenc bécsi könyvtáros műve miatti felháborodás hatására.¹⁰

Mária Terézia az 1764–1765. évi diétát arra kívánta felhasználni, hogy az addig csak az örökös tartományokban bevezetett reformjainak Magyarországon is érvényt szerezzen, ez pedig mindenekelőtt az adózás átalakítását célozta.¹¹ Az uralkodónőnek korábban is sikerült ugyan adóemelést elérnie, a rendek azonban a Werbőczy *Tripartitum*ában foglaltakra¹² és az 1741. évi országgyűlésen megerősített elvre¹³ hivatkozva nem engedték büszkén hirdetett adómentességük feladását. Az adóreform 1764-ben a hadseregellátás kérdésével összefüggésben került elő: Mária Terézia az elavultnak tartott nemesi felkelés (insurrekció) megszüntetését, és helyette a nemesség által fenntartott állandó katonaság felállítását tartotta szükségesnek. Ezt tartalmazták a királyi előterjesztések. Bécsben emellett az úrbéri kérdés rendezését is napirendre tűzték, de ezt taktikai okokból nem foglalták bele a királyi előterjesztésbe, hanem akkor kívánták a rendek elé vinni, amikor azok a hagyományoknak megfelelően a további adóemelést mérséklendő, előállnak a „szegény adózó nép”, vagyis a parasztság terheinek hangoztatásával. Mivel a rendek történelmi okokra hivatkoztak adómentességük megőrzése érdekében, az udvarnak is ilyen érvekre volt szüksége a reformok bevezetéséhez. Ezt a célt szolgálta Kollár Ádám Ferenc latin nyelvű munkája.¹⁴

A nagy vihart kavart mű fő célja, hogy kimutassa: az uralkodónak az egyház feletti hatalma az egyházi javakra is kiterjed, valamint hogy törvényalkotó hatalmát a rendek hozzájárulása nélkül is gyakorolhatja. Tétélei bizonyítására Kollár az Árpád-kortól kezdve elemzés alá veszi a magyar uralkodók dekrétumait, így szemléltetve, hogy királyaink korlátozás nélkül gyakorolták az egyház feletti hatalmat, és a rendek is csak a késő középkori anarchikus időszakban tudtak érdemben beavatkozni a kormányzásba. Ezt az állapotot rögzítette a *Tripartitum*, melyre azóta a nemesség mint elsődleges jogforrásra hivatkozik, noha azt az országgyűlésen sohasem cikkelyezték be, sőt már néhány évtizeddel kiadása után maguk a rendek

10 STEFANCSIK (é. n.), 8–15.

11 Az adóügy 1764–1765. évi tárgyalásának részletes ismertetése: SZIJÁRTÓ (2005), 248–255.

12 [A nemesek négy kiváltságos és sarkalatos szabadsága közül] „Harmadik szabadságuk, hogy törvényes jogaikat és földbirtokaik határain belül eső minden jövedelmeiket szabadon és tettségük szerint élvezhetik, és mindennemű föltételes szolgaságtól, kényszerű adományok, gyűjtések, adók, vámok és harmincadok fizetésétől mindenkorra mentesítve és kivéve vannak, s csupán az ország védelme végett katonai szolgálatra kötelezettek.” *Tripartitum*. Első rész, 9. cím, 5. §.

13 1741. évi 8. tc. „Ő királyi szent felségének jóságos kijelentése alapján szentesítettett, hogy Magyarország és a hozzá kapcsolt részek karainak és rendeinek sarkalatos jogai, szabadságai, mentességei és kiváltságai, jelesül azok [...] melyek őket mindenféle adózás alól fölmentik, sőt a kiváltságaiknál fogva ősi szokás alapján abban is megerősítik, hogy a telekkel semmiképpen ne járjon együtt a közteher.” CIH 1740–1835, 25.

14 KOLLAR (1764).

vették revízió alá – utalva itt a Quadripartitum előkészítő munkáira. A nemesi adómentességet azzal utasítja vissza, hogy a nemességet már Szent István az ország védelmezőjének nevezte, II. András dekrétumában pedig az áll, hogy a nemesek kiváltságaik fejében az uralkodónak hűséggel és szolgálattal tartoznak.¹⁵ Ráadásul az inszurrekció intézménye elavult, már létezik is az állandó hadsereg, így az egyházi és világi nemesség feladata ennek eltartása.

A rendek pontosan megértették Kollár művének üzenetét: a Habsburg kormányzat végre le akar számolni a birodalomban egyedülállóan erős magyar rendi jogokkal, és ebben az örökös tartományában is újtára kívánja indítani a nemesi kiváltságokat is megtépázó reformjait. Mivel Kollár egyaránt támadta az első és második rend előjogait, mind az egyházi, mind pedig a világi nemesség elutasította a mű megállapításait.¹⁶ Az alsótábla július 9-től nyílt ellenállásba kezdett: addig nem volt hajlandó a királyi előterjesztések tárgyalására, míg sérelmeit nem orvosolják, melyek között kitüntetett helyen szerepelt Kollár Ádám Ferenc művének nyilvános elégetése, sőt a szerző példás megbüntetése is. A felsőtábla közbelépése némileg csitította ugyan a kedélyeket, de Bécsnek végül meg kellett hátrálnia: Kollár művének terjesztését betiltották, a már Magyarországra került példányokat elkobozták, és Mária Terézia augusztus 16-án vizsgálatot rendelt el az ügy tisztázására. Bár az alsótábla még ezután is a sérelmek összeállításával volt elfoglalva, Kollár Ádám Ferenc munkája végül lekerült a napirendről.¹⁷

P. Miksa beszámolóit tehát az országgyűlés szempontjából különösen fontos időszakban, a Kollár műve körüli hisztéria hónapjaiban készültek. Így a leveleket olvasva azt is felmérhetjük, milyen mértékben kavarta fel az országos hangulatot a pozsonyi botrány, és egy, a rendi sérelmek iránt vélhetően kevés együttérzést tanúsító, külföldről érkezett szerzetes hogyan értékelte 1764 nyarának és kora őszenek politikai eseményeit.

Az első beszámoló némileg zavarba ejtő módon a magyar és az osztrák lovak összehasonlításával kezdődik egy Bécsbe küldött igásló kapcsán. P. Miksa azonban hamar rátér jelentésének igazi tárgyára: Mária Terézia összehívta az országgyűlést, így neki is gondoskodnia kell a telki apát képviselőtől. Választása galántai Fekete Mihály magyar nemesre esett, akiről annyit tudunk, hogy a család köznemesi ágához tartozott, 1770-ben pedig a Dunán inneni kerületi tábla ülnöke lett. Az 1764–1765. évi országgyűlésen a telki apát mellett a szerencsi címzetes apátot is kép-

15 1222. évi 31. tc. „...hogy ők is örüljenek az ő szabadságoknak, és azért nekünk és a mi következőinknek minden időben hívek legyenek, és a királyi koronának tartozó engedelmes szolgálattuk meg ne tagadják.” CIH 1000–1526, 143–145. Az érvelés pikantériája, hogy a törvény-cikk következő paragrafusa a híres ellenállási záradék, melyet a rendek a *Tripartitum* nyomán a törvényes uralkodó elleni jogos fellépés törvényi biztosítékának tartottak.

16 Ezt az érdekszövetséget mutatja be részletesen, de jelentőségét kissé el is túlozva BÄHLCKE (2005), 274–287.

17 CSIZMADIA (1982).

viselte.¹⁸ Az, hogy egy követ több megbízót is képvisel, a korszakban egyáltalán nem volt ritkaság.¹⁹ P. Miksa ebben a június 9-én kelt levélben már azt írja, hogy Fekete Koller személynök sürgetésére Pozsonyba utazott. Mindazonáltal a követet nem tartja túl megbízhatónak, mert azt is megjegyzi: Simonffy Jánost, Nagyszombat országgyűlési követét kérte meg, hogy legyen Fekete segítségére. Azt is hozzáteszi P. Miksa, hogy Simonffyval jó kapcsolatot tart fenn, és ő már meg is ígerte az adminisztrátornak, hogy eleget tesz a kérésnek. P. Miksa kéri továbbá az apátját, hogy állítsa ki Fekete részére a megbízólevelet, és azt juttassa el a személynöknek, mert 17-én már megkezdődnek a tárgyalások. Itt rögtön egy közéleti pletykával is szolgál az apátnak: Kollert az alsótáblai nemesség nem fogadja el vezetőjéül, mert bárói címet visel, így rangja szerint a főnemességhez tartozik.²⁰ Következő, néhány nappal később kelt, rövid levelében az előző beszámolót pontosítja azzal, hogy a megbízólevelet nem kérvény, hanem misszilis (elküldött levél) formájában kell kiállítani, és ehhez le is másolja a formaszöveget.²¹ Érthető a bizonytalanság: tizenhárom év telt el az előző országgyűlés összehívása óta, és noha akkor már mind az apát, mind pedig az adminisztrátor a hivatalában volt, mégsem emlékeznek pontosan erre a jogi formára.

A következő, július végén kelt levél ismét nagyobb terjedelmű, és első soraiban megint a lovakról elmélkedik. Ezután azonban kifejti, hogy Fekete eddig csak egyszer számolt be az országgyűlésről, akkor sem fontos dolgokról, de egy másik levelezőtársától sikerült információt szereznie. Eszerint az országgyűlés fő témája eddig Kollár Ádám Ferenc bécsi könyvtáros az évben megjelent műve volt, amelyet az ország által felállított bizottság két ív terjedelemben véleményezett. Ezt az adminisztrátor be is szerezte, és ha a posta helyzete lehetővé teszi, meg is küldi apátjának. Magát a könyvet is megkapta néhány napra, de azt már vissza kellett szolgáltatnia. Azonban a rendtársak közül már többen próbálják beszerezni. Ami az ügy kimenetelét illeti, arra lehet számítani, hogy az ország elégtételt követel, de azt még nem lehet tudni, hogy az uralkodó ezt meg fogja-e adni. Az elégtétel súlyosságára azonban Debreceni György esetéből lehet következtetni, akit az országgyűlés példásan megbüntetett.²² P. Miksa elbeszéli továbbá, hogy az országgyűlés az uralkodónő két buzdítására sem volt hajlandó a királyi előterjesztések tárgyalására, hanem a sérelmekkel foglalkozik. Ezekből nagyon sok van, csak Pest megye, ahol

18 NAGY (1858), 145. Valamint a Diaeta munkacsoport adatbázisa <http://szijarto.web.elte.hu/diaeta-index.html> (letöltés ideje 2013. május 28).

19 Lásd a fenti 18. jegyzetben a Diaeta munkacsoport adatbázisát.

20 Buda, 1764. június 9. SchA, Scrin. 130. 4a. Koller diétai megítéléséről: SZIJARTÓ (2005), 154–155.

21 Buda, 1765. június 12. SchA Scrin. 130 4b.

22 Utalás az 1588. évi 48. törvénycikkre, melyben Debreceni György altárnokmestert hűtlenség és rágalmozás miatt fej- és jószágvesztésre ítélték.

a telki apátság is fekszik, harmincnégy pontos sérelmi listát állított össze. Arról is beszámol továbbá a pozsonyi eseményekkel kapcsolatban, hogy a kívánt egymillió forintos adóemelést nem teljesen fogadták el a rendek, az inszurrekció helyett pedig az udvar hivatásos hadsereget akar felállítani, amelyet a nemességnek kellene fenntartania. A beszámoló végén közli annak a levélnek a kivonatát, amelyből információja származik.²³

A szeptember elején kelt utolsó beszámolóból kiderül, hogy a rendek felháborodása még ekkor sem csillapodott le. Bár az országgyűlés ekkor már nem Kollár Ádám Ferenc művétől volt hangos, P. Miksa egy közelebből nem megnevezett, „biztos levelezőpartnerétől” úgy tudja, hogy a rendek továbbra sem egyeztek bele semmibe, amit az uralkodónő kért tőlük. Bár Barkóczy primás is hangsúlyozta, hogy a diétának végre az uralkodói előterjesztésekkel kellene foglalkoznia, fellépése után olyan erős támadás érte, hogy visszakoznia kellett.

A beszámolók segítségével megállapíthatjuk, hogy a telki apátság adminisztrátora kimondottan jól értesült volt a pozsonyi országgyűlésen törtétekkel kapcsolatban. Noha az apát diétai követével érezhetően nem volt megelégedve, és tőle nem sok információt kapott, magyarországi kapcsolatai segítségével sikerült olyan országgyűlési résztvevőt vagy résztvevőket találnia, aki vagy akik tájékoztatták őt a pozsonyi fejleményekről. P. Miksa kifejezetten érdeklődött az országos politika eseményei iránt, ezt jól mutatja, hogy ismerte az ország törvényeit, azokra többször hivatkozott is beszámolóiban. Bár következetesen összekeverte a Törvénykönyvet (*Corpus Juris*) a Hármaskönyvvel (*Tripartitum*), ez nem róható fel neki komoly hibaként, hiszen a rendek is a törvényekkel egyenrangú jogforrásként tekintettek Werbőczy művére. Az viszont különösen szembeötlő, hogy P. Miksa Kollár Ádám Ferenc művét ismerte, sőt a jelek szerint olvasta is. Az országgyűlés nyomon követése azonban nemcsak az adminisztrátor általános politikai érdeklődésével magyarázható. A diétán olyan kérdés is előkerült, mely közvetlenül befolyásolhatta a telki apátság sorsát.

A bécsi skótok magyarországi tevékenységének fogadtatása

A magyar rendeket felkavaró Kollár-ügy mellett P. Miksa az 1764. évi eseményeket összefoglaló utolsó beszámolójában egy másik fejleményről is megemlékezik. Jelenti ugyanis apátjának, hogy a Helytartótanács úgy tartja számon a telki apátságot, mint anyagiakkal jól ellátott, de pusztán álló egyházi javadalmat. Ezután a bécsi skótok magyarországi működésének védelmére kel, szerinte ugyanis az

²³ Buda, 1764. július 28. SchA, Scrin. 130. 4d.

osztrák bencések eleget tettek a vonatkozó törvényi rendelkezéseknek,²⁴ nem hagyták pusztán a telki apátság területét, hanem a régi templomot felújították, kálváriát építettek, új templomot és plébániát emeltek, rendbe hozták a gazdaságot, és gondoskodtak a lakosságról. A plébánost az apátság tartja el, pedig ez a püspök, a kegyúr vagy a hívek feladata lenne. Ez különösen azt tekintve komoly teljesítmény, hogy az apátság jövedelme még évi 325 forintot sem tesz ki. Az ország törvényei ugyan előírják, hogy az egyházi javadalmak javadalmaikban lakjanak, de az apátoknak és prépostoknak nem lehet egyszerre két helyen rezidenciájuk, mint a fejedelmeknek. Ráadásul a külföldiekre vonatkozó törvényeket a bécsi skót apátok mindig megtartották: letették a honossági esküt, sőt ezer arany honossági díjat fizettek be a kincstárba, pedig kisebb javadalmasként csak kétszáz forintot kellett volna befizetniük.²⁵ Ráadásul a bencés rend honossággal bír Magyarországon, így a bencés apátoknak nem is kellene külön maguk számára kérniük a honosságot. Az uralkodótól függ, hogy a jövőben csak magyarokat nevez-e ki egyházi tisztségekre, mint azt a törvény előírja,²⁶ de az apátnak nincs félnivalója, mert teljesítette magyarországi kötelezettségeit. Mindenesetre az országgyűlésre az apátság követe mellé segítőt fog küldeni, és őt minden szükséges információval el fogja látni. Mivel a követ eddig nagyon fukarul bánt az írással, már küldött mellé egy jurátust is, akit szintén alaposan kitanított.²⁷

A levélben szereplő aggodalomra az adott okot, hogy a rendek évtizedek óta újra és újra felvetették azt a kérdést, hogy vajon a külföldi tulajdonban lévő apátságok az adományozó szándéka szerint kezelik-e a rájuk bízott birtokokat. Ahogy Telki esetében is láttuk, az uralkodói adománylevelél ugyanis a birtokok visszaszerzése mellett az apátság épületének helyreállítását és a szerzetesi munka újraindítását írta elő. A cisztercieknél a Helytartótanács már az 1730-as évektől folytatott ilyen tárgyú vizsgálatokat,²⁸ az 1764. évi sérelmek között pedig szerepelt az a követelés is, hogy az apátságokat magyarokkal töltsék be, így megfelelő az alapítók szándékának.²⁹

A bécsiek valóban végrehajtottak fontos építkezéseket az apátság területén. Telkin az első épület nem sokkal a skótok megtelepedése után, valószínűleg már 1701-

24 1723. évi 71. tc. „Hogy a mely főpapok vagy bármely egyházi javadalmak birtokosai a reájuk bízott egyházakat vagy javadalmakat nem gondoznák, s az épületeket és beruházásokat elpusztulni engednék, a romladozókat pedig fel nem építenék, az ily főpapoknak s bármely javadalmasoknak jövedelmeit Ő legszentségesebb felsége (mint az egyházak legfőbb kegyura) zár alá vétethesse s a mondott egyházak vagy épületek jó karba helyezésére és a telkek helyreállítására fordíthatassa.” CIH 1657–1740, 631.

25 1741. évi 17. tc.

26 Uo.

27 Buda, 1764. szeptember 9. SchA, Scrin. 130. 4e.

28 BEKEFI (1892), 21; ALPÁR (1942), 27.

29 STEFANCSIK (é. n.), 32.

ben, az első adminisztrátor idejében készült el. Ehhez magánkápolna is tartozott. 1738-tól új épületet húztak fel itt, amely már nyolc szobából, két kamrából, két konyhából, egy pincéből, valamint két, összesen tíz ló számára használható istállóból állt. 1780 és 1791 között az épületet a levéltár és könyvtár számára egy teremmel bővítették. 1817-től a tanító is itt lakott, és itt rendezték be az iskolát. Az ekkorra már felújításra szoruló épületet 1838–1840 között elbontották, és építőanyagát máshol használták fel. Budajenőn később készült el a gazdasági épület, de 1723-ban már ez is biztosan állt. Ezt foglalták el a Muslayak, és itt laktak a birtok 1750-ben történt átadásáig. Az épületet a századfordulón kezdték bővíteni, majd 1823–1824-ben itt építették fel az apátság rezidenciáját, mely ma is látható. Pátyon 1779-ben említik először az itt épült két házat: a nagyobbikat az itteni gazdaságot irányító apátsági tisztviselő, a kisebbiket a tanító használta. A skótok az említettekén kívül több gazdasági épületet is felhúztak magyarországi birtokaikon, valamint malom és tégláégető is épült a telki apátság területén.³⁰ Természetesen templomok is épültek a falvakban: az elsőt Budajenőn építették fel egy 12. századi templom romjain, a kálvárián, mely később a kálvária kápolnájául szolgált. 1755–1756-ben épült meg a plébániatemplom. Telkin 1802-ig nem épült templom, itt a hívek az apátság házi kápolnáját használták, melyet erre a célra 1738 után kibővítettek és harangtoronnyal is elláttak. Mint láttuk, Pátnak csak a felét birtokolta az apátság, és itt kevés katolikus hívő lakott. Ők egyházkormányzati szempontból nem az apátsághoz, hanem a torbágyi plébániához tartoztak. 1779-ben azonban itt is hozzáfogtak a templomépítéshez, melyet az apátság finanszírozott. A skótok a nagyobb lakosságú Budajenőn tartottak fenn plébánost, aki azonban egy személyben az adminisztrátor is volt. Telki filiaként működött. 1723 és 1750 között a birtok- és egyházi viták miatt a veszprémi püspök nevezte ki a plébánost. Budajenő visszavétele után P. Miksa kérte apátját, hogy küldjön még egy rendtagot a plébánia ellátására. Ezután vált ketté az adminisztrátori és a plébánosi tisztség, 1800-tól pedig káplán is működött az apátság területén.³¹

Tehát a bécsi skótok magyarországi működése a birtokok gazdasági irányítására és az ott élők lelkipásztori ellátásának biztosítására korlátozódott. Az itt lakó egykét, később három rendtag erejéből ennél többre aligha futotta volna. Telki ezzel távolról sem állt egyedül a magyarországi szerzetesközösségek sorában: más rendek esetében is találkozunk olyan apátsággal, melyet külföldi segítséggel alapítottak újjá, de ahol valódi értelemben vett szerzetesközösség nem jött létre. Több külföldi alapítással összevetve a bécsi skótok kedvezőbb helyzetben voltak, hiszen egyrészt az uralkodó támogatását élvezték, másrészt a birtokperекtől és a veszprémi püspökkel történt joghatósági vitától eltekintve sem a helyi lakossággal, sem

30 BONOMI (1977), 28–29.

31 Uo., 97–101.

más egyházi tisztségviselővel nem kerültek összetűzésbe, sőt más szerzetesrend sem jelent meg a környéken konkurenciaként. Így a telki apátság visszaállítása alapvetően sikeresnek mondható.³² A bécsi skótok azonban nem voltak képesek érdemben bekapcsolódni az ország egyházi életébe, magyarországi tevékenységük össze sem hasonlítható az anyaapátság ausztriai jelenlétével. A hazai egyháziak körében marginális csoportot alkottak.³³

A fentiek ismeretében még inkább figyelemre méltó P. Miksa adminisztrátor tájékozottsága az 1764. év politikai eseményeiről, amit az imént megismert beszámoló tanúsítanak. A birtokügyek, a pereskedések, a lelkipásztori szolgálat, valamint a Buda és a telki apátság közötti ingázás (mind a négy levelét Budáról keltezte) mellett volt ideje és energiája kiépíteni magyarországi kapcsolatrendszerét, és beszerezni a szükséges információt a pozsonyi politika alakulásáról. Példája egyben arra is jó bizonyíték, hogy a 18. századi Magyarországon a rendiség peremén elhelyezkedő csoportok – például az egyházi és világi társadalomban csekély súlyt képviselő külföldi szerzetesek – is képesek voltak eligazodni az országos politika útvesztőiben, és országgyűlési képviseljük segítségével naprakész ismeretekkel rendelkeztek a közügyek alakulásáról.

³² Vö. SIPTÁR (2009), 293–316.

³³ Hasonló eredményre jutott Rajeczky Benjamin a pásztói ciszterci apátság jelentőségével kapcsolatban: RAJECZKY (1991).

Források

SchA = Archiv der Benediktinerabtei Unsere Liebe Frau zu den Schotten
Scrin. 130. 4a-4e

Irodalom

- ALPÁR Lucián (1942), *A zirci apátság függetlenítésének kérdése*, Budapest.
- BAHLCKE, Joachim (2005), *Ungarischer Episkopat und Österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*, Stuttgart (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, 23).
- BÉKEFI Remig (1892), *A pilisi apátság története, 1541–1814*, Pécs (A Zirczi, Pilisi, Pásztói és Szent-Gothárdi Ciszterci apátságok története, 2).
- BONOMI, Eugen (1977), *Die ungarische Abtei Telki unter den Wiener Schotten (1702–1881). Deutsche und ungarische Bauern bei Benediktinern*, München (Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks, Reihe B, Bd. 35).
- CIH 1000–1526 = *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvénycikkek*, szerk. MÁRKUS Dezső, Budapest, 1899.
- CIH 1657–1740 = *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikkek*, szerk. MÁRKUS Dezső, Budapest, 1900.
- CIH 1740–1835 = *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár, 1740–1835. évi törvénycikkek*, szerk. MÁRKUS Dezső, Budapest, 1901.
- CSIZMADIA Andor (1982), *Adam Franz Kollar und die ungarische rechtshistorische Forschung*, Wien (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 398).
- KOLLARIUS [KOLLAR], Adamus Franciscus (1764), *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra Apostolicorum Regnum Ungariae*, Vindobonae.
- NAGY Iván (1858), *Magyarország családai címekkel és nemzedékrendi táblákkal*, IV, Pest.
- RAPF, Cölestin Roman–FERENCZY, Heinrich (2002), Wien, Schotten, in: *Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol*, szerk. Ulrich FAUST–Waltraud KRASSNIG, St. Ottilien, 779–818 (Germania Benediktina, III/3).
- PRT = *A Pannohalmi Szent-Benedek-Rend története*, I–XII. B, szerk. ERDÉLYI László–SÖRÖS Pongrácz, Budapest, 1902–1916.
- PRT XII. B = SÖRÖS Pongrácz, *Az elenyészett benczés apátságok*, Budapest, 1912.
- RAJECZKY Benjamin (1991), *A pásztói apátság az újkorban*, szerk. BADÁL Ede, Pásztó (Tanulmányok Pásztó történetéből, 2).
- SIPTÁR Dániel (2009), A ciszterciek XVII–XVIII. századi visszatérése Magyarországra, in *A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. GUITMAN Barnabás, Budapest, 293–316 (Rendtörténeti konferenciák, 5).
- STEFANCSIK Benedek Konrád (é. n.), *Az 1764/65-i országgyűlés*, Kassa.
- SZIJÁRTÓ M. István (2005), *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés*, Budapest.
- Tripartitum* = WERBŐCZY István, *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve*, latin-magyar kétnyelvű kiadás, Budapest, 1990.

András Forgó

The Benedictines in Austria and High Politics in Hungary

The Reports of the Administrator of the *Schottenstift*, the Benedictine Abbey in Vienna from the Diet in Pozsony in 1764–1765

The Diet of 1764–1765 was an outstanding political event in the 18th century, and at the same time it was the turning point of the reign of Maria Theresa. After the bitter experiences gained here, she did not convene the estates of Hungary for a national council during the remaining fifteen years of her reign, she rather ruled the country by decrees with the help of the institutions of the estates in Hungary. A good number of contemporary records were made about the diet or its phases, respectively. Among these records there are some letters, which have been unknown for research until recently; the addressee is the Abbot of the Scottish Benedictine Abbey (*Schottenstift*) in Vienna, and they were written by the abbey's administrator in Hungary in the months around the diet's opening. These not very long reports of highly original tone help us imagine what was known by the members of the abbey near Buda that was administered by Austrian Benedictines about the political turmoil of the diet, and we can also learn what were the foreign monks most concerned about as for the national events of 1764.

The letters reveal that the administrator, Father Maximilian was well informed about the political events of 1764. Besides the property businesses, lawsuits, pastoral services, and commuting between Buda and the Abbey in Telki, he had time and energy to develop his network of relationships in Hungary, and to collect information about the turns of political events in Pozsony. Such knowledge is especially surprising if we take into consideration that Telki was one of the smallest among the Benedictine Abbeys and the monastic institution in general in Hungary, where only one or two monks were actually present at a time. Therefore Father Maximilian's example appropriately proves that groups on the periphery of the estates – like the foreign monks who had ignorable importance in the spiritual and secular societies – could also find their ways in the labyrinth of national politics in Hungary in the 18th century, and had up-to-date information about the development of public affairs by virtue of their representation in the diet.